

УДК 070: 821.161.2 - 92 + 929 Гончар

Галич В.М.

ТВОРЧІ ЗАДУМИ ЯК НАУКОВА ПРОБЛЕМА ЖУРНАЛІСТИКОЗНАВСТВА

Галич В. Н. Творческие замыслы как научная проблема журналистики

Впервые рассматриваются творческие замыслы как научная проблема писательской публицистики. Материалом послужило творчество Олеса Гончара.

Ключевые слова: творческий замысел, писательская публицистика, журналистское мастерство, заметки писателя

Галич В.М. Творчі задуми як наукова проблема журналістичного мистецтва

Уперше розглядаються творчі задуми як наукова проблема письменницької публіцистики. Матеріалом послужила творчість Олеса Гончара.

Ключові слова: творчий задум, письменницька публіцистика, журналістська майстерність, нотатки письменника

Halych V.M. The creative thoughts as the scientific problem of writer's journalism is first considered

The material is based on Oles Honchar 's work.

Key words: The creative thoughts, writer's journalism, journalist's skills, writer's notes

Актуальність. Творчі задуми як наукова проблема письменницької публіцистики в українському журналістичному мистецтві розглядається уперше. Задум, тема, концепція, ідея як складники процесу написання публіцистичного твору завжди знаходилися в полі зору дослідників журналістської майстерності. В аналізі етапів цього процесу, а саме: виникнення задуму, збору й систематизації матеріалу (формуванні теми, розробці концепції, попередньому знайомстві з життєвими явищами, зустрічах з героями) та реалізації літературного задуму, - відзначається чимало спільного з народженням художнього твору. Тому науковці, зокрема, ті, хто вивчає публіцистику, зважаючи на специфіку журналістського твору, досить часто користуються здобутками літературознавства. „Насправді ж процес творчості значно складніший. ...Між фактами дійсності й конкретними творами журналістики існує ряд проміжних логічних операцій, без розуміння й аналізу яких важко досягнути творчий процес у журналістиці" [10, с.45-46]. До цього варто додати, що між задумом і завершеним публіцистичним твором існує не тільки низка логічних операцій, а й складних психологічних, спрямованих на переплавку факту в образ і, навпаки, образу, побудованого на експресивно-чуттєвому сприйнятті життєвого матеріалу, в узагальнюючий факт.

Особливо складною є технологія формування задуму в творчості письменника-публіциста, адже духовний простір митця становить собою єдиний і стійкий моноліт чуття й думки, у якому часом важко розрізнити стадії виокремленого визрівання наміру написати художній чи публіцистичний твір. З цього погляду цікавою є творча лабораторія Олеса Гончара, одного з найбільших прозаїків ХХ століття, у духовному здобутку якого публіцистика становить далеко не маргінальне явище, а, скоріше, навпаки - визначальне, яке надавало зображуваним реаліям суголосності з актуальними проблемами доби, котре увиразнювало в особистості автора громадянську сміливість і високі патріотичні почуття. *Мета статті* - розглянути творчі задуми письменника на прикладі спадщини О. Гончара.

Олесь Гончар, як і більшість літераторів, не любив ділитися секретами своєї праці, говорити про власні творчі задуми. Проте публіцистика письменника та його архів дещо привідкривають завісу над таємницями його художньої майстерності. Так, у виступі з нагоди вручення Державної премії за роман „Твоя зоря" він зазначав: „Творческие планы? Не люблю планировать в делах творческих, куда лучше доверяться состоянию духа, настроению, свободно откликнуться на зов жизни, на зов души..." [6]. А в нарисі „Письменницькі роздуми" автор "Прапороносців" довірливо повідав читачам, що належить до тих, „котрі завжди залишаються незадоволеними своєю роботою. Певно, це природне почуття, що відбиває якусь вічну невідповідність, той майже неминучий розрив, що відділяє художній задум від його втілення. Досягти повної гармонії мало кому вдається..." [5, с.540].

У родинному архіві Олеса Гончара збереглися нотатки прозаїка, що висвітлюють його творчі задуми. Вони ретельно зібрані й підготовлені до друку дружиною письменника В.Д. Гончар. Ці записи митця моделюють проміжні логічні та психологічні операції між задумом та його втіленням. Нашу увагу особливо привернули нереалізовані творчі плани Олеса Гончара. Вони суттєво доповнюють художній здобуток автора й додають нові штрихи до його особистості як письменника й громадянина.

У зв'язку з вивченням публіцистики Олеса Гончара постає потреба з'ясувати діалектику задумів художніх і публіцистичних творів та їх реалізації. Як свідчать інтерв'ю Олеса Гончара та опубліковані матеріали багатьох читачьких конференцій, читачі виявляли активний інтерес до того, як виникали задуми художніх творів, і жодного разу не запитали про задуми публіцистичних. Це пояснюється двома факторами. По-перше, специфікою публіцистичного твору як різновиду журналістської творчої діяльності, зумовленою оперативністю відгуку на проблеми, котрі постають у

суспільстві, коли у їх автора немає часу довго виношувати задум. При цьому задум і його реалізація здійснюються в одному часовому розрізі - у часі теперішньому, а не майбутньому, що характерно для більшості художніх творів. Проміжні ж етапи творчого процесу між задумом і його втіленням при всій своїй присутності (збір фактів, систематизація їх і творче опрацювання тощо) зводяться до мінімуму у своїй тривалості. По-друге, недостатньою обізнаністю широкої читачької аудиторії з публіцистикою митця, яка не так часто, як художні твори, видавалася окремими збірниками, та й наклад її завжди значно поступався перед художніми творами.

Проте письменницькі нотатки до деякої міри відтворюють задуми публіцистичних творів. Так, у одній з них зазначається: „З Кіпнісом (К. Григор'єв. - В.Г.) зробити інтерв'ю, зокрема - про історичну прозу: Шевчук „Сковорода“, Іванченко „Клятва“, Плачинда „Довженко“, „Роксолана“ Загребельного...” [8]. (Тут і далі посилання на творчі задуми Олесея Гончара здійснюються за цим джерелом. - В.Г.) У родинному архіві зберігаються автографи підготовчих матеріалів для нарису про діяльність Ворошиловградського підпілля в часи Другої світової війни.

У наступному записі говориться про намір створити передмову до збірника „Звідки зірвався Полин“, своєрідний „художній спомин“ під заголовком „Дещо автобіографічне“. Указується на стиль і характер викладу тексту - „Вільно, розкуто, з гумором, з усмішкою“, „стисло до краю“. Подаються фрагменти спогаду: початки абзаців, замальовка „картинки“ з дитинства. Ми не знайшли підтвердження реалізації цього задуму, однак з упевненістю можна сказати про те, що назва зазначеної збірки у дещо трансформованому вигляді послужила заголовком до публікації виступу Олесея Гончара на Всесоюзній творчій конференції в Ленінграді (1987) - „То звідки ж явилась „зірвався Полин“?“, у якому „зірвався Полин“ з казкового образу зі спогадів письменника про дитинство стала символом трагедії, вселюдської катастрофи.

Дослідження, творчих задумів Олесея Гончара, продиктоване прагненням розкрити окремі „сторони технології народження як художнього, так і журналістського публіцистичного твору, вимагає з'ясування зазначених етапів. Нотатки письменника не розкривають такі складники дискурсу тексту, як мотиви виникнення задуму та обставини, що їх зумовили (про це він охоче розповідав уже після публікації твору). В основному ж записи митця становлять собою структурування задуму у вигляді плануї фрагментів твору, тез, що розкривають процес визрівання образів, сюжету, мовну інтерпретацію творчих намірів автора.

В одному із творчих задумів письменник занотовує: „Роман ось про кого мав би з'явитись — про Галину Кальченко... А чому б ні? Дівчина із знатного роду, одружується з молодим генералом, і як не змогла стати тільки дружиною, як вир творчості, магія, чари таланту захопили її всю“. Однак наміри письменника написати роман про скульпторку не здійснилися, хоча в архівах лишилася незавершена повість „Білий лотос“, надрукована в журналі „Київ“ (2003, №1). У публіцистиці ж Олесея Гончара є ціла низка творів різних жанрів, якими він оперативно відгукувався на події, пов'язані з життям і громадською діяльністю Галини Кальченко: некролог „Народна“ (1975), стаття „Поезія пластики“, приурочена 50-річчю народного художника (1976), передмова до книги про митця „Квітка звалась би ломикамінь“ (1976), нарис „Пам'яті Галини Кальченко“ (1975-1980). З цих творів Олесея Гончара Галина Кальченко постає передусім як особистість. [4, с.286]. Таким чином, частина задуму, а саме: показати героїню у вирі творчості, магію й чари таланту, - реалізувалися в журналістській діяльності Олесея Гончара.

У родинному архіві Олесея Гончара знаходиться підготовчий матеріал до одного з виступів письменника на телебаченні, написаного, очевидно, після його перебування в Киргизії у зв'язку з Декадою української культури й літератури (1968), у якому він зазначав: „Можна пошкодувати, що в українській літературі нема роману про переселенців“ [2]. Далі автор подав інтерпретацію власного задуму такого твору, у якому гнані недолею й безземеллям українці „вирушали з дітьми хоч на край світу в надії найти тії ґрунти, де б вони могли посіяти зерно, виростити хліб, одні вирушали через Атлантику, інші на Схід, доки їх зупиняв інший океан або піднебесні скелясті гори“ [2]. Письменник занотовує психологічні портрети героїв, пейзажні картини.

Тема еміграції українців знаходить свою конкретизацію в публіцистиці письменника 70-х років, при цьому, авторське мислення живиться рецепціями свого творчого задуму. Так, письменник у статті „Відлито у вогнях душі“ (1971), приуроченій 100-річному ювілею Василя Стефаника, указуючи на теми творів покутського новеліста, пише про його героїв, „людей у кожухах“, котрих тяжкі нестатки й безземелля гнали за океан, на чужину. І, „несучи туди камінні хрести своєї недолі“, вони змушені були „мити вікна Америки, її закіптюженим хмарочосам, ішли в шахти рубати їй вугілля, прокладати в преріях та пісках залізниці, ішли обживати суворі землі, ще не торкані плугом“ [1 с. 459].

В одному з виступів (1977) Олесь Гончар знову звертається до теми українців-переселенців, зазначаючи, то „Стефанік, Франко, Короленко лишили болючі картини народних драм, коли людина, ... серед рідної подільської чи карпатської природи виплекала, змушена була кидати найдорожче - домівку“ [7]:

Тема української еміграції хоча й не є головною, однак звучить і в подорожньому нарисі „Під небом алтайським“ (1972). написаному Олесем Гончаром під враженнями Днів радянської літератури на Алтаї. Особливу увагу письменника привертають українці-переселенці. Він називає українські села (Семенівка, Златополь, Ново-Полтавка, Новокиївка), прізвища тих українців, хто доклав чимало

зусиль, щоб перетворити дикий степ на землю високої агрокультури. А серед них згадується й ім'я Юрія Кондратюка, що родом з Волині. ...кого космонавти ставлять поряд з Ціолковським, а світова космонавтика досі розвиває ідеї нашого геніального вченого.

Роздуми Олесь Гончара про еміграцію українців початку ХХ сторіччя не втратили своєї актуальності й сьогодні, на початку ХХІ віку, бо в них з'ясовуються соціальні причини й наслідки цього суспільного лиха, а саме переселення українців представлено як велика драма й трагедія народу. У висвітленні ж еміграції радянських часів Олесь Гончар не торкається її причин, хоча в дорожніх нотатках про Алтай і є натяк на одну з них - голод 30-х років. Переселення народів змальоване в оптимістичних тонах у відповідності з ідеологічними настановами того часу, з вірою в те, що дружба народів допоможе перебороти всі незгоди. Та все ж Гончару-публіцисту вдалося створити збірний образ української нації, що, за словами Олесь Гончара, "обсіяла зерном усю Землю" і в найтяжчих обставинах не забувала про свою пісню, несла свою культуру на землі інших народів („Де з'являлась яка-небудь Полтавка... або Чернігівка-там виникали білі хати, і соняшники, і квіти...").

Аналіз творчих задумів письменника ще яскравіше виявляє цілісність його духовного світу. Причому досить часто рецепції публіцистики зумовлюють теми й засоби їх матеріалізації в художніх творах. Наприклад, тема одного із творчих задумів („Батько й син воюють в однім полку. *Озерні, українці з Алтаю*") підказана нарисом „Під небом Алтаю", а неопублікований проблемний нарис „Там на світанку", побудований на основі реальних документальних фактів, засвідчених у щоденникових записках воєнних літ (спогад про однополчанина Івана Артеменка, загиблого в Угорщині), частково ввійшов до оповідання „Плацдарм".

Олесь Гончар у виступах, інтерв'ю та передмовях до своїх творів досить часто розповідає про те, як народжувалися задуми його творів. Очевидно, самому письменнику для того, щоб оцінити цю сторону інтимної сфери своєї діяльності, потрібні були час і читацьке визнання твору. Так, з'ясуванню виникнення художніх задумів присвячені окремі публіцистичні твори Олесь Гончара, серед яких нарис „Письменницькі роздуми" (Як писалися „Прапороносці"), де автор поділився спогадами про те, що ще з юності мав намір написати роман про філософа Сковороду, виступ „Народжене з болю", передмова до роману „Берег любові". Інтерпретація автором власних задумів стала частиною змісту журналістських творів й інших жанрів. Так, на одній з конференцій, присвяченій „Твоїй зорі", Олесь Гончар згадує: задум написати цей твір народився під час поїздки до Америки, коли серед окутаних смогом вулиць і хмарочосів йому явилось видиво - український степ під голубим куполом неба. В інтерв'ю для канадського українського журналу „Ми і світ" (1975) письменник також розкрив ряд своїх творчих секретів: „Перша новела „Тронки - „Полігон" - ніби спалахнула в уяві. Це сталося після одвідин справжнього полігону. Були враження про моторошні витвори, націлені в небо, була тривога... Згодом прийшли образи тих, за кого тривожилося. Писав просто в степу, зупинивши машину..." [3, с 19].

Висновки. Розгляд нотаток Олесь Гончара з творчими планами показав, що задум письменника - це „найперший щабель творчого процесу... Він виникає, як своєрідний поштовх, як певне передчуття теми, загальне прагнення поділитися з іншими людьми новиною, думкою, ідеєю" [9, с.76]. Важко сказати, чи публіцистика Олесь Гончара визначала його творчі задуми, чи, навпаки, задуми вказаних художніх творів додавали громадянської сміливості їх автору в журналістських виступах 60-80 років, відточували перо його гострої критики суспільних реалій застійних часів, відшліфовували навички образного мислення в публіцистиці. Задуми Олесь Гончара художніх творів стали невід'ємною й суттєвою складовою дискурсу його публіцистики, засвідчили монолітність духовного здобутку митця.

Джерела та література

1. Гончар Олесь. Відлито у вогнях душі //Твори: В 6 т. - Т.6. - К., 1979. -С. 459-462.
2. Гончар Олесь. Матеріали до виступу на телебаченні (1968) // Родинний архів Олесь Гончара.
3. Гончар Олесь. Письменник і творчість// Ми і світ. - 1975. - Ч.187. - С. 17-19.
4. Гончар Олесь. Письменницькі роздуми. Літературно-критичні статті. -К.: Дніпро, 1980. - 314 с.
5. Гончар Олесь. Письменницькі роздуми (Як писалися "І Прапороносці") // Твори: В 6 т. - Т.6. -К.: Дніпро, 1979. - С. 528-541.
6. Гончар Олесь. Підготовчі матеріали до виступу з нагоди вручення Державної премії за роман „Твоя зоря" // Родинний архів Олесь Гончара.
7. Гончар Олесь. Підготовчі матеріали до виступу з нагоди 60-річчя Жовтневої революції // Родинний архів Олесь Гончара.
8. Гончар Олесь. [Творчі задуми] // Родинний архів письменника.
9. Здоровега В. Теорія і методика журналістської творчості: Навчальний посібник. -Львів: ПАІС, 2000. - 180 с.
10. Теорія і практика радянської журналістики. Основи майстерності. Проблеми жанрів / Під ред. В.И. Здоровеги. - Львів, 1989. - 328 с

Поступила до редакції 05.07.2007 р.